

นาฏศิลป์ไทย

โดย ไพโรจน์ กะเชนทร์

chan2.obec.go.th/wattungpelschool

นาฏศิลป์ไทย

โดย ไพโรจน์ คะเชนทร์

ที่มาและความสำคัญของนาฏศิลป์

มูลเหตุในการเกิดนาฏศิลป์

นาฏศิลป์ หรือศิลปะแห่งการแสดงละครฟ้อนรำนั้นมีมูลเหตุที่เกิดสำคัญ 4 ประการ คือ (สุมิตร เทพวงษ์, 2547)

1. เกิดจากการที่มนุษย์ต้องการแสดงอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ให้ปรากฏออกมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อการสื่อความหมายเป็นสำคัญเริ่มตั้งแต่

1.1 มนุษย์แสดงอารมณ์ตามธรรมชาติออกมาตรง ๆ เช่น การเสียใจก็ร้องไห้ ดีใจก็ปรบมือ หรือส่งเสียงหัวเราะ

1.2 มนุษย์ใช้กิริยาอาการเป็นสื่อความหมายให้ชัดเจนขึ้น กลายเป็นภาษาท่า เช่น กวักมือเข้าหาตัวเอง

1.3 มีการประดิษฐ์คิดทำทางให้มีลีลาที่วิจิตรบรรจงขึ้น จนกลายเป็นท่วงทีลีลา การฟ้อนรำที่งดงามมีลักษณะที่เรียกว่า “นาฏภาษา” หรือ “ภาษานาฏศิลป์” ที่สามารถสื่อความหมายด้วยศิลปะแห่งการแสดงท่าทางที่งดงาม

2. เกิดจากการที่มนุษย์ต้องการเอาชนะธรรมชาติด้วยวิธีต่าง ๆ ที่นำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อบูชาสิ่งที่ตนเคารพตามลัทธิศาสนาของตน ต่อมาจึงเกิดเป็นความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา โดยจะเริ่มจากวงวนอทธิฐาน จนถึงสุดท้ายจะมีการประดิษฐ์เครื่องดนตรี ดีด สี ตี เป่า ต่าง ๆ การเล่นดนตรี การร้องและการรำจึงเกิดขึ้นเพื่อให้เทพเจ้าเกิดความพอใจมากยิ่งขึ้น

3. เกิดจากการที่มนุษย์คิดประดิษฐ์หาเครื่องบันเทิงใจ หลังจากหยุดพักจากภารกิจประจำวัน เริ่มแรกอาจเป็นการเล่านิทาน นิยาย มีการนำเอาดนตรีและการแสดงท่าทางต่าง ๆ ประกอบเป็นการรำยรำ จนถึงขั้นแสดงเป็นเรื่องราว

4. เกิดจากการเล่นเลียนแบบของมนุษย์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในขั้นต้นของมนุษย์ นำไปสู่การสร้างสรรค์ศิลปะแบบต่าง ๆ นาฏศิลป์ก็เช่นกันจะเห็นว่ามนุษย์ นำไปสู่การสร้างสรรค์ศิลปะแบบต่าง ๆ นาฏศิลป์ก็เช่นกันจะเห็นว่ามนุษย์นิยมเลียนแบบสิ่งต่าง ๆ ทั้งจากมนุษย์เอง สืบเกิดจากเด็ก ๆ ชอบแสดงบทบาทสมมติเป็นพ่อเป็นแม่ในเวลาเล่นกัน เช่น การเล่นตุ๊กตา การเล่นหม้อข้าวหม้อแกง หรือเลียนแบบจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้เกิดการ เล่น เช่น การเล่นงูกินหาง การแสดงระบำนกยูง ระบำกาสร ระบำม้า เป็นต้น

สุมิตร เทพวงษ์ (2540) เขียนบอกความหมายของนาฏศิลป์ไว้ว่า นาฏศิลป์ น.ศิลปะแห่งการแสดงละครหรือการฟ้อนรำ นาฏศิลป์มีรากฐานที่มาจาก 2 แหล่งใหญ่ คือ

1. มาจากธรรมชาติ มนุษย์ได้เลียนแบบการแสดงกิริยาอาการเคลื่อนไหว โดยมีธรรมชาติเป็นพื้นฐาน และวิวัฒนาการสืบต่อกันมาเป็นลำดับ เช่น มีการขับร้องก็เปล่งเสียงออกมาตามเรื่องราว สูงบ้าง ต่ำบ้าง การดนตรีแต่เดิมก็เป็นเพียงการทำจังหวะ ต่อมาก็สร้างสิ่งที่ทำให้เกิดเสียง ซึ่งต่อมากลางคกริเริ่มใช้อุปกรณ์ เช่น ไม้ไผ่มาจนกระทั่งเป็นระนาดในปัจจุบัน ส่วนการฟ้อนรำ มาจากกิริยาท่าทางของการเคลื่อนไหวร่างกายของมนุษย์โดยธรรมชาติ เมื่อเกิดการร้องและทำดนตรี ความสีกเหิมตามสัญชาตญาณก็เกิดขึ้น แทนที่จะนั่งร้องอย่างเดียวก็ลุกขึ้นมาออกท่าทางกระโดดโลดเต้น ทำมือไปตามความหมายและความรู้สึก ต่อมาเมื่อมีความเจริญศิลปะดังกล่าว ก็เจริญตามจนถึงทุกวันนี้

2. มาจากการฟ้อนรำอันเกิดจากการบวงสรวงเทพเจ้า การเช่นสังเวณีมีอยู่ทุกชาติทุกภาษา เพราะมนุษย์ย่อมต้องการอาศัยศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สัญชาตญาณของมนุษย์ทุกคนมีทั้งความกลัวและความต้องการ เมื่อเกิดความกลัวก็มีการอ่อนวอนให้ช่วยเหลือ ถ้าต้องการสิ่งใดก็อ่อนวอนให้สมปรารถนา ด้วยมีความเชื่อว่าพระเจ้าย่อมมีจิตใจเหมือนตน โดยปกตินิสัยของคนเราเรียกว่ามีมิตรจิตมิตรใจช่วยเหลือกัน เมื่อต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจช่วยเหลือตนก็จะทำพิธีต่าง ๆ เช่น บวงสรวงถวายอาหาร สวดสรรเสริญขอพรแล้วสุดท้ายก็มีการฟ้อนรำถวาย

หลักฐานการฟ้อนรำ อันเกิดจากการเช่นบวงสรวงพระเป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในตำนานวรรณคดีที่กล่าวถึงเวทย์ต่าง ๆ เรียกว่า จตุรเวท ดังนี้

1. ฤคเวทย์ ได้แก่ การกล่าวสวด สรรเสริญเทวดา
2. ยชุรเวทย์ การบวงสรวงอ่อนวอนขอพร เพื่อให้สมความปรารถนา ในการนี้

เริ่มถวายการรำรำบ้าง

3. สามเวทย์ พิธีถวายน้ำโสม
4. อาถรรพเวทย์ อันเกิดจากอาคมณ์กลัว เกี่ยวกับคาถาอาคมเพื่อป้องกันตัว ขับไล่ภูตผี
5. นาฏเวทย์ เลียนแบบการรำรำมาจากยชุรเวทย์ มีการปรับปรุงให้มีการสวดอ่อนวอน

กลายเป็นการขับร้องประกอบทำรำให้งดงามขึ้น

นาฏศิลป์ไทยนอกจากการดัดแปลงมาจากธรรมชาติแล้ว ยังมีหลักฐานแสดงว่ามาจากตำนานการฟ้อนรำของอินเดีย หากแต่ได้ดัดแปลงเสริมแต่งให้ผิดแผกกันไป ให้มีลีลาอ่อนช้อย นุ่มนวล

นาฏศิลป์เป็นศิลปะที่มีความสำคัญซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว มีความเป็นไทยในตัวเองอย่างดียิ่ง นับได้ว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมของชาติอันน่าภูมิใจยิ่ง ที่บ่งบอกถึงความเป็นไทยที่เด่นชัด คือ

- 2.1 ทำรำอันอ่อนช้อยงดงามและแสดงอารมณ์ตามลักษณะที่แท้จริงของคนไทย

มีความหมายอย่างกว้างขวาง

- 2.2 มีดนตรีประกอบ ดนตรีนี้จะแทรกอารมณ์หรือรำกับเพลงที่มีแต่ทำนอง หรือมีแต่เนื้อร้องก็ได้ และให้ทำไปตามเนื้อร้องนั้น ๆ

- 2.3 คำร้องหรือเนื้อร้องจะต้องเป็นคำประพันธ์ ซึ่งจะนำไปร้องกับเพลงชั้นเดียว

หรือสองชั้นได้ทุกเพลง คำร้องนี้ทำให้ผู้สอนหรือผู้ร่ากำหนดทำไปตามเนื้อร้อง

2.4 การแต่งกาย มีความแตกต่างจากละครของชาติอื่น มีแบบอย่างเฉพาะเป็นของตนเอง ขนาดยืดหยุ่นได้ตามสมควร เพราะเมื่อสวมแล้วจะใช้กล้องด้วยด้ายแทนที่จะเย็บสำเร็จรูป

สุมิตร เทพวงษ์ (2548) กล่าวถึงความสำคัญของนาฏศิลป์ มีดังนี้

1. นาฏศิลป์แสดงความเป็นอารยประเทศ บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องดีก็ด้วยประชาชน มีความเข้าใจศิลปะ เพราะศิลปะเป็นสิ่งมีค่าเป็นเครื่องโน้มน้าวอารมณ์ โดยเฉพาะศิลปะการละคร มีความสำคัญสามารถกล่อมเกลาคิดใจ โน้มน้าวอารมณ์ไปในทางที่ดีเป็นแนวทางนำไปให้คิด และให้กำลังใจในการที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมืองสืบไป

2. นาฏศิลป์เป็นแหล่งรวมศิลปะ ประกอบด้วยศิลปะประเภทต่าง ๆ มาเกี่ยวข้องสอดคล้องกัน เช่น ศิลปะการเขียน การก่อสร้าง การออกแบบ เครื่องแต่งกาย และวรรณคดี ศิลปะแต่ละประเภทได้จัดทำกันด้วยความประณีตสุขุม ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยศิลปะเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของชาติ มนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ต้องมีศิลปะของตนไว้เป็นประจำ นับแต่โบราณมาจนถึงทุกวันนี้รวมความว่านาฏศิลป์มีความสำคัญ เกี่ยวเนื่องกันทั้งสิ้น สร้างความเป็นแก่นสารให้แก่บ้านเมืองด้วยกันทั้งนั้น

จะเห็นได้ว่า ที่กล่าวมานั้นสอดคล้องกันว่า นาฏศิลป์นอกจากจะแสดงความเป็นอารยประเทศ แล้วยังเป็นเสมือนแหล่งรวมศิลปะ และการแสดงหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน โดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการที่จะสร้างสรรค์ อนุรักษ์และถ่ายทอดสืบไป

สรุป นาฏศิลป์ แสดงความเป็นอารยประเทศ บ้านเมืองจะรุ่งเรืองดีก็ต่อเมื่อประชาชนเข้าใจใน ศิลปะเป็นสิ่งมีค่า ศิลปะนี้สามารถโน้มน้าวกล่อมเกลาคิดใจไปในทางที่ดี เป็นการให้กำลังใจในทางที่จะ สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บ้านเมือง และเป็นแหล่งรวมศิลปะที่มาเกี่ยวข้องสอดคล้องกัน การเขียน การ ออกแบบ เครื่องแต่งกาย ศิลปะแต่ละประเภทได้จัดทำก่อนข้างประณีต รวมความว่านาฏศิลป์มีความสำคัญ เป็นพิเศษนานาประการ เพราะนาฏศิลป์เป็นที่รวมความเจริญทางด้านศิลปะทุกประเภท

ความหมายของนาฏศิลป์

ความหมายของคำว่า “นาฏศิลป์” ได้มีนักปราชญ์ นักวิชาการทางด้านนาฏศิลป์ ได้กล่าวไว้มากมาย ในที่นี้จะขอยกมาเพียงบางส่วนเพื่อการศึกษา ดังนี้

สุมาลี สุวรรณแสง (ม.ป.ป.) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การร้องรำทำเพลง ให้ความบันเทิงใจ อัน ประกอบด้วยความ โนม้เพียงแห่งอารมณ์และความรู้สึก

อมรา กล่าวเจริญ(2535) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง การฟ้อนรำที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นจากธรรมชาติ ด้วยความประณีตอันลึกซึ้ง วิจิตรบรรจงละเอียดอ่อน

ธนู โกสินานนท์ (2540) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลป์แห่งการฟ้อนรำ อันเป็นพื้นฐานที่แสดง ถึงอารยธรรมความรุ่งเรืองของชาติที่รุ่งเรืองหรืออารยชาติที่เก่าแก่ย่อมมีวัฒนธรรมทางด้านดนตรีนาฏศิลป์ ของตนเอง

รัตนา มณีสิน (2540) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการละคร

วิวัฒน์ เพชรศรี(2552) กล่าวว่า นาฏศิลป์ หมายถึง ศิลปะแห่งการละคร และการฟ้อนรำ ที่นักปราชญ์ทางนาฏศิลป์เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นด้วยความประณีตและงดงามมีระเบียบแบบแผน ยังรวมหมายถึง การขับร้องและการบรรเลงดนตรี

จากคำนิยามความหมายจะเห็นได้ว่า นาฏศิลป์นั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตั้งแต่อดีต เป็นศิลปะการฟ้อน ร้องรำทำเพลงเพื่อให้เกิดความบันเทิง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชน ที่ผสมผสานอย่างต่อเนื่องของท่าทาง

ความมุ่งหมายของการเรียนนาฏศิลป์ไทย

เรณู โกสินานนท์ (2535) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยได้ให้ความมุ่งหมายของการเรียนนาฏศิลป์ไทยไว้ ดังนี้

- 1 เพื่อให้มีโอกาสดำเนินการแสดงออก
- 2 เพื่อให้การชมละครรำ ละครเวทีสนุกสนานยิ่งขึ้น สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้ถูกต้อง
- 3 เพื่อรักษาการร่ายรำของไทยให้เป็นสมบัติอันมีค่าประจำชาติต่อไป
- 4 เพื่อปลูกฝังนิสัยให้นักเรียนรักที่จะเรียนนาฏศิลป์
- 5 เพื่อช่วยในการเสริมสร้างบุคลิกในการเคลื่อนไหวให้สง่างาม
- 6 เพื่อเป็นการออกกำลังกายที่ได้บริหารทุกส่วนของร่างกาย
- 7 เพื่อเป็นการฝึกให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ
- 8 เพื่อช่วยในการสร้างอาชีพ หากผู้เรียนมีความถนัด มีความสนใจรักในการแสดง
- 9 เพื่อให้เกิดความคิดอ่านและเกิดสติปัญญาจากการชมหรือการแสดงละครรำ เพราะละครอาจมี

การสอดแทรกปรัชญาหรือสถานการณ์ต่าง ๆ

การเรียนนาฏศิลป์มีความมุ่งหมายดังนี้ (สุมิตร เทพวงษ์, 2548)

1. เพื่อเป็นการปลูกฝังและส่งเสริมนิสัยทางศิลปะแก่ผู้เรียน
2. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น
3. เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่สืบไป
4. เพื่อเป็นการฝึกให้รู้จักกล้าแสดงออก

คุณค่าที่ได้รับจากนาฏศิลป์ไทย

เรณู โกสินานนท์ (2544) ได้กล่าวถึง คุณค่าที่ได้รับจากนาฏศิลป์ไทย

ไว้ว่า นาฏศิลป์ถือเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันสำคัญของมนุษยชาติที่ควรศึกษา และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม นาฏศิลป์เป็นทั้งกิจกรรมที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อาจสรุปได้ว่ามนุษย์เราได้รับคุณค่าจากนาฏศิลป์ ดังนี้

1 เพื่อการสื่อสาร นาฏศิลป์เป็นกระบวนการที่มนุษย์ใช้สื่อสารธรรมชาติ โดยการเลือกสรรและสร้างสรรค์ท่าทางให้มีความหมายเฉพาะ ที่เข้าใจและสื่อสารกันได้ อาจพัฒนาสัญลักษณ์ที่ง่ายและเป็นส่วนประกอบของคำพูด ไปสู่การสร้างภาษาของตนเองขึ้นที่เรียกว่า “ภาษาท่ารำ” แบ่งเป็น 2 แนว คือ การ

เลียนแบบปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น กิริยาท่าทางของมนุษย์และสัตว์สร้างท่าทางเป็นสัญลักษณ์เฉพาะ เช่น ถ้าแบมือทอดแขนก้มมือเข้ามาหาตัว หมายความว่า “เรียก”

2 เพื่องานพิธีกรรมต่าง ๆ การใช้นาฏศิลป์สื่อสารพลังธรรมชาติให้เข้ามาสถิตอยู่ในตน การฟ้อนรำมักจะเป็นการแสดงเดี่ยว เช่น การฟ้อนรำพิธีรำผีฟ้าในภาคอีสาน เพื่อรักษาโรค สะเดาะเคราะห์ การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการฟ้อนรำบูชาครูในพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์

3 เพื่องานพิธีการต่าง ๆ นาฏศิลป์ไทยเป็นศิลปะลีลาที่จรรโลงความงามใช้ในงานพิธีต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง การฟ้อนรำเป็นขบวนแห่ บายศรีสู่ขวัญ

4 เพื่อความบันเทิงและการสร้างสรรค์จะมีเมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว พบปะสังสรรค์ เช่น การรำอวยพร

5 เพื่อการออกกำลังกายและพัฒนาบุคลิกภาพ การปฏิบัตินาฏศิลป์ก็เหมือนกับการได้ออกกำลังกาย ซึ่งปัจจุบันคือการเต้นแอโรบิก เป็นการนำเอานาฏศิลป์มาประยุกต์ให้มีท่าทางที่พร้อมเพียงเป็นที่นิยมขึ้น

6 เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ เป็นลักษณะเฉพาะชุมชนที่โดดเด่นของการแสดง มักจะมีผู้ชำนาญการทางนาฏศิลป์ที่นิยมเรียกว่า พ่อครู แม่ครู เป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษานาฏศิลป์ต่าง ๆ ไว้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา

จะเห็นได้ว่า นาฏศิลป์นั้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ ซึ่งเยาวชนรุ่นหลังควรศึกษาและอนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญหาย ไม่ว่าจะเป็นที่มาของนาฏศิลป์ ความมุ่งหมายของการเรียนคุณค่าที่ได้จากการเรียนนาฏศิลป์ และอื่น ๆ ไว้เป็นเอกลักษณ์ของชาติสืบไป

ประโยชน์ในการเรียนนาฏศิลป์

การเรียนนาฏศิลป์ให้ประโยชน์ดังนี้ (สมิตร เทพวงษ์, 2548)

- 1 ทำให้เป็นคนร่าเริงแจ่มใส
- 2 มีความสามัคคีในหมู่คณะ
- 3 สามารถยึดเป็นอาชีพได้
- 4 ทำให้รู้จักดนตรีและเพลงต่าง ๆ
- 5 ทำให้เกิดความจำและปฏิภาณดี
- 6 ช่วยให้เป็นคนที่มีท่าทางเคลื่อนไหวสง่างาม
- 7 ช่วยในการออกกำลังกายได้เป็นอย่างดี
- 8 ได้รับความรู้นาฏศิลป์จนเกิดความชำนาญ สามารถปฏิบัติได้ดีมีชื่อเสียง

ภาษาท่าทางนาฏศิลป์

ความหมายของภาษาท่า

อมรา กล้าเจริญ (2535) ได้ให้ความหมายของภาษาท่าไว้ว่า ภาษาท่าหมายถึงภาษาท่าทางนาฏศิลป์ เสมือนเป็นภาษาพูดโดยไม่ต้องเปล่งเสียงออกมา แต่อาศัยส่วนประกอบของร่างกายแสดงออกมาเป็นท่าทาง เป็นสื่อให้ผู้ชมสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ ถ้าได้มีการแนะนำในการใช้ท่าทางต่าง ๆ บ้าง

พอสมควรแล้วยังทำให้เข้าใจและรับรู้เรื่องราว อีกทั้งได้รับความสนุกสนานมากขึ้น พื้นฐานของการใช้ภาษาทำนองส่วนมากจะนำมาจากท่าธรรมชาติ แล้วนำมาประดิษฐ์ดัดแปลงให้มีความอ่อนช้อยสวยงาม ท่าทางที่แสดงออกมาจำแนกได้ 3 ประเภท คือ

1. กิริยาที่ใช้แทนคำพูด เช่น การรับ ปฏิเสธ สั่ง เรียกเข้ามา ฯลฯ
2. กิริยาแสดงอาการหรืออริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เคารพ คลาน ฯลฯ
3. กิริยาที่แสดงถึงอารมณ์ภายใน เช่น เสียใจ ดีใจ โศกเศร้า รัก เกลียด ฯลฯ

ในการศึกษานาฏยศัพท์และภาษาท่า การจดจำชื่อนาฏยศัพท์ต่าง ๆ และการปฏิบัติซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จะทำให้เกิดทักษะ ถ้าผู้เรียนสามารถจดจำชื่อและเข้าใจนาฏยศัพท์ได้มากเท่าใด ก็จะเป็นพื้นฐานในการประดิษฐ์ภาษาท่าได้มากเท่านั้น

ภาษาท่า ภาษาท่าที่ใช้ในนาฏศิลป์มีอยู่ 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นภาษาท่าที่มาจากธรรมชาติ แต่มีการปรับปรุงให้ดูงดงามอ่อนช้อยยิ่งขึ้น เช่น ท่าเรียก ปฏิเสธ ยิ้ม ร้องไห้ สนุกสนาน รัก โกรธ

แบบที่ 2 เป็นภาษาท่าที่มาจากการประดิษฐ์ขึ้นโดยตรง เพื่อให้เพียงพอต่อการแสดงออกทางท่ารำ เช่น คำว่า “สวย” หรือ “งาม” จะใช้ท่าประดิษฐ์จากการรำแม่บทใหญ่ คือ ใช้ท่า “เน็ดฉิน” การแสดงความยิ่งใหญ่ ใช้ท่า “นภาพร” หรือท่า “พรหมสี่หน้า” เป็นต้น

แต่ไม่ว่าจะเป็นการใช้ท่าแบบใดก็ตาม เป็นเรื่องของผู้ที่ใช้ท่ารำจะพิจารณาและกำหนดทำออกมาให้เหมาะสม และต้องเป็นท่าทางที่สามารถสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ระหว่างผู้แสดงและผู้ชมได้อย่างชัดเจน แนวทางการประดิษฐ์ท่ารำโดยใช้ “ภาษาท่า” โดยคร่าว ๆ มีดังต่อไปนี้

1. ยิ้ม ใช้มือซ้ายจับ ขมมือที่จับไว้ระดับปาก หักข้อมือเข้าหาใบหน้า ให้ปลายนิ้วชี้และหัวแม่มืออยู่ระดับปาก
 2. หอมหรือดม ใช้มือซ้ายจับและหักข้อมือที่จับเข้าหาใบหน้า ให้ปลายนิ้วชี้และหัวแม่มืออยู่ระดับจมูก
 3. ฉันทหรือตัวเรา ใช้มือซ้ายจับหันข้อมือที่จับเข้าหาตัว และวางมืออยู่ระดับระหว่างอก
 4. ท่านหรือเธอ คำว่า “ท่าน” ซึ่งเป็นบุรุษที่สองนี้ ใช้แทนตัวผู้ที่มีศักดิ์สูงกว่าผู้พูด โดยใช้ส่วนทั้งหมดของฝ่ามือในลักษณะของการตะแคงมือ ให้ปลายมือตรงไปสู่ผู้ที่กล่าวถึง ส่วนคำว่า “เธอ” จะใช้ลักษณะของการชี้มือก็ได้
- ข้อควรระวัง การใช้กิริยาชี้มือควรจะเป็นลักษณะของการตะแคงนิ้ว เพราะลักษณะการใช้นิ้วชี้ชี้ตรงและคว่ำมือ จะบอกถึงอารมณ์โกรธไม่พอใจ
5. ไป ใช้มือใดก็ได้จับหงายมือ ยกจับสูงระดับอก แล้วม้วนมือที่จับออกไปเป็นวงหน้าหรือวงข้างก็ได้
 6. มา ตั้งมือขึ้นประมาณะระดับวงหน้า แล้วกดปลายมือลงจับคว่ำและตัวจับเข้าหาลำตัว

7. การรับ ใช้มือใดก็ได้ตั้งมือขึ้นประมาณระดับของวงหน้า แล้วพลิกซ่อนฝ่ามือหงายขึ้น ถ้ารับสองมือให้ตั้งฝ่ามือให้เลื่อมกันแล้วซ่อนมือขึ้นพร้อมกัน
8. ปฏิเสธ ตั้งมือขึ้นประมาณระดับของวงหน้า แล้วสั่นปลายมือ พร้อมทั้งส่ายหน้าเล็กน้อย
9. เสียใจ ยกฝ่ามือซ้ายแตะหน้าผาก มือขวากุมที่ชายพก หรือหัวเข็มขัด และสะอึกตัวขึ้นลงพร้อมกับแสดงว่ากำลังสะอึก
10. โกรธ ใช้มือข้างใดข้างหนึ่ง ถูที่ก้านคอตรงใต้ใบหูกลับไปกลับมา พร้อมทั้งกระพือเท้าลงกับพื้นอย่างแรง
11. รัก ใช้ลักษณะของการประสานมือ ให้ปลายนิ้วทั้งสองมือทาบแตะที่ฐานไหล่ (กิริยานี้อาจหมายถึงการห่มผ้าก็ได้)
12. เป็นทุกข์ ประสานลำแขนระดับท้อง ปลายมือทั้งสองแตะใกล้ ๆ กระดูกเชิงกราน
13. อาย ใช้ฝ่ามือซ้ายหงายขึ้น แตะที่ข้างแก้ม เอียงและก้มหน้าเล็กน้อยข้างเดียวกับที่แตะแก้ม
14. เกือบเงิน ถูฝ่ามือทั้งสองแล้วทิ้งแขนลงล่าง แกว่งตัวและช่วงแขนไปมา
15. ร่าเริง เบิกบาน จีบมือทั้งสองหักข้อมือเข้าหาลำตัวระดับอก แล้วม้วนออกไปตั้งวงกลางและกระแทกท้องแขนให้เหยียดตึงระดับไหล่ทั้งสอง
16. ดีใจ ประบมือทั้งสองข้างเข้าหากันระดับอก
17. กลัว มือทั้งสองประสานกันระดับอก ถ้าสั่นมือด้วยการแสดงออกว่ากลัวมาก
18. ความรุ่งเรือง สว่างไสว เปิดเผย เริ่มด้วยการทำท่าจิบคว่ำระดับหน้าท้อง หรือจิบคว่ำให้มือทั้งสองเรียงอยู่ในระดับเดียวกัน หรือจะซ่อนมือจิบทับกันเรียงเป็นด้านในและด้านนอกก็ได้ แล้วค่อย ๆ คลายมือจิบทั้งสองออกไปตั้งวงบัวบาน
19. แสดงความเป็นใหญ่ ใช้มือใดมือหนึ่งตั้งวงบัวบาน อีกมือหนึ่งตั้งวงหน้า (ท่าเชิดฉิ่ง) จากตัวอย่างภาษาท่าทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าภาษาท่านาฏศิลป์นั้นดัดแปลงมาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ส่วนท่ารำที่ได้จากการประดิษฐ์ ส่วนมากจะนำมาจากการรำแม่บทใหญ่ หากมีโอกาสได้ศึกษาชื่อท่าและลักษณะท่าของการรำแม่บทใหญ่ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและคิดภาษาท่าที่เรียกว่าตีบทได้โดยไม่มียาก

วัลลิกา วัฒนวันยู (2549) ได้ให้ความหมายของภาษาท่าไว้ว่า ภาษาท่าทางนาฏศิลป์ คือ การใช้ศิลปะลีลาท่าทางการรำรำ เพื่อสื่อความหมายแทนภาษาพูด กิริยาท่าทางต่าง ๆ ที่แสดงออกมา หรือการเคลื่อนไหวท่าทางเลียนแบบท่าทางธรรมชาติ เพื่อบ่งบอกความหมาย ลักษณะการเคลื่อนไหวแบบนี้จะใช้ท่าทางบ่งบอกหรือสื่อความหมายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ต้องการบอกความหมายว่าเรียกหรือปฏิเสธ ก็จะใช้ท่าทางธรรมชาติแสดงออกมา ในที่นี้จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ภาษาท่าที่สื่อความหมาย การใช้ภาษาท่าเพื่อบ่งบอกความหมายนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เนื่องจากนาฏศิลป์ไทยเป็นสาระที่ว่าด้วยการฟ้อนรำ ดังนั้น การประดิษฐ์ท่ารำต้องคำนึงถึงการฟ้อนรำที่สื่อความหมายตามเนื้อร้อง โดยใช้ท่าทางเพื่อสื่อความหมายแทนคำพูด ซึ่งอาจเป็นท่าทางเพื่อเลียนแบบธรรมชาติหรือสัตว์ หรือการใช้นาฏศิลป์มาแสดงในการบอกความหมายให้ผู้ชมเข้าใจ เช่น ต้องการบ่งบอกความหมายแสดงความเป็นตัวเรา ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งทาฝ่ามือบนอกหรือกำหลวม ๆ มาแนบอก ซึ่งเป็นท่าทางธรรมชาติ แต่ถ้าใช้ภาษาทำนาฏศิลป์ ให้จับหงายมือซ้ายเข้าหาหน้าอก เพื่อบ่งบอกความหมายความเป็นตัวเรา หรือหากต้องการแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ก็จะใช้ท่าทางธรรมชาติและภาษานาฏศิลป์ประกอบกัน เช่น การสั่นข้อมือแล้วสั่นหน้าบ่งบอกการปฏิเสธ หรือการยิ้มแล้วปิดปากเป็นการบ่งบอกความพอใจ ชอบใจ เป็นการใช้นาฏศิลป์ แต่หากเป็นภาษานาฏศิลป์ก็แสดงท่าทางโดยการใช้นิ้วหงายแล้วเคลื่อนมาที่ระดับปาก เป็นต้น

2. ภาษาแทนคำพูด การประดิษฐ์ท่ารำโดยใช้ท่าทางแทนคำพูดหรือภาษานาฏศิลป์ประกอบเพลงเป็นการใช้นาฏศิลป์บ่งบอกความหมายตามเนื้อหาเพลงด้วยการร้อยเรียงแต่ละท่ารำมาประกอบเพลง โดยใช้ท่าทางเพื่อสื่อความหมายของเพลงนั้น ๆ ในขั้นตอนนี้จะต้องนำหลักนาฏศิลป์ไทยมาใช้ในการประดิษฐ์ท่ารำ กล่าวคือ แทนที่จะให้ผู้เรียนแสดงท่าทางอิสระ และใช้นาฏศิลป์ตามแล้ว ยังต้องนำท่าทางเหล่านั้นมาประดิษฐ์ให้สวยงามถูกต้องตามหลักนาฏศิลป์ไทยด้วย ซึ่งการประดิษฐ์ท่ารำประกอบเพลงจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักนาฏศิลป์ไทย

3. ภาษาท่าแทนอารมณ์ การเคลื่อนไหวท่าทางเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึก เป็นการเคลื่อนไหวท่าทางตามแบบนาฏศิลป์ไทยที่เลียนแบบท่าทางธรรมชาติ ลักษณะการเคลื่อนไหวแบบนี้ใช้นาฏศิลป์บ่งบอกความรู้สึกของตัวละคร ซึ่งอาจจะเป็นการฟ้อนรำตีบทประกอบบทร้อง หรืออาจจะแสดงความรู้สึกด้วยสีหน้าท่าทางให้สมจริงตามบทบาทของตัวละครก็ได้ การแสดงอารมณ์และความรู้สึก เป็นลักษณะการเคลื่อนไหวร่างกายเพื่อบ่งบอกอารมณ์ความรู้สึกที่มีลีลาท่าทางเฉพาะ เช่น บอกรัก รัก โกรธ ดีใจ ร้องไห้ เป็นต้น ซึ่งในแต่ละท่าทางจะมีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

3.1 ท่าฉันทน์หรือตัวเรา โดยใช้มือซ้ายจับเข้าหาตัว วางมือขวาอยู่ระดับอก มือขวาวางเท้าสะเอวหรือส่งจับหลัง

3.2 ท่าเธอ ใช้มือข้างหนึ่งชี้ไปข้างหน้า นิ้วทั้งสี่รวมกันไว้ที่ฝ่ามือ มืออีกข้างหนึ่งเท้าสะเอวหรือส่งจับหลัง

3.3 ท่าท่าน เริ่มจากแบบมือตั้งวง ดึงฝ่ามือและตะแคงมือระดับแก้มศีรษะ หรือให้ปลายมือไปสู่ผู้ที่กล่าวถึง มืออีกข้างหนึ่งเท้าสะเอวหรือจับส่งหลัง

3.4 ท่าไป จะใช้มือข้างใดข้างหนึ่งเริ่มต้นด้วย การจับหงาย ยกมือจับสูงระดับหน้าอก แล้วม้วนจับออกไปข้างหน้าลักษณะตั้งเป็นวง งอแขนเล็กน้อย

3.5 ท่ามา ใช้มือข้างใดข้างหนึ่ง ตั้งวงงอแขน อยู่ด้านหน้าระดับอก กดปลายมือลงมา ทำจับคว่ำ หักข้อมือจับเข้าหาลำตัว

3.6 ทำรับหรือขอ ทำได้โดยตั้งมือทั้งสองข้างระดับวงหน้า แล้วพลิกซ้อนฝ่ามือให้หงายขึ้นให้ต่างระดับกัน

3.7 ทำหอมหรือดม ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งตั้งวงระดับจมูก หักข้อมือจิบเข้าหาใบหน้า ให้ปลายนิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มืออยู่ตรงกับระดับจมูก มืออีกข้างหนึ่งเท่าสะเอวหรือจิบส่งหลัง

3.8 ทำปฏิเสธ โดยแบมือตั้งวงให้ปลายนิ้วชี้ หันฝ่ามือไปข้างหน้า สันปลายนิ้วเล็กน้อย

3.9 ทำรัก ปฏิบัติโดยการประสานลำแขน ใช้ฝ่ามือทั้งสองข้างวางทาบบริเวณฐานไหล่ หรือบริเวณอก

3.10 ทำโกรธ ปฏิบัติโดยการใช้ข้อมือตั้งขึ้น ใช้นิ้วพาดแล้วเก็บนิ้วชี้เข้าหาฝ่ามือ หรือใช้ฝ่ามือซ้ายอุบบริเวณคางใต้ใบหูซ้าย ฎไปฎมาแล้วกระชากลง

3.11 ทำดีใจ ปฏิบัติโดยใช้มือซ้ายกรีดนิ้วแล้วจิบมาไว้ระดับปาก

3.12 ทำเสียใจและร้องไห้ จะยกฝ่ามือซ้ายใช้ส่วนระหว่างนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ขึ้นแตะที่หัวตาข้างขวาและข้างซ้าย ก้มหน้าลงเล็กน้อย มืออีกข้างหนึ่งจิบหลังหรือไว้ที่ชายพกหรือหัวเข็มขัด สะคั่งตัวขึ้นตามจังหวะเพลงพร้อมกับกล่อมไหล่ แสดงอาการสะอื้นเมื่อจะเช็ดน้ำตา

3.13 ทำเศร้าโศก แบมือทั้งสองข้างประสานไขว้กัน โดยมือซ้ายซ้อนบนมือขวาบริเวณหน้าท้อง กดปลายนิ้วลง เอียงไหล่และลำตัวเล็กน้อย

3.14 ทำอาย เริ่มจากหงายฝ่ามือซ้ายแตะบริเวณข้างแก้ม เอียงและก้มหน้าเล็กน้อย ข้างเดียวกับมือที่แตะแก้ม มือขวาจิบส่งหลัง

3.15 ทำรำเริง เบิกบาน ให้จิบหงายทั้งสองมือ หักข้อมือจิบเข้าหาลำตัวระดับอกแล้วม้วนจิบออกตั้งวงกลางแขนตั้งระดับไหล่

3.16 ทำความรุ่งเรือง มือข้างหนึ่งสอดขึ้นหงายระดับศีรษะ (ทำพรหมสี่หน้า) และอีกข้างหนึ่งตั้งวงแขนตั้งระดับไหล่

3.17 ทำเทิดทูน ใช้มือทั้งสองแบหงาย ยกสูงระดับหน้าผากมือห่างกันพอประมาณ

3.18 ทำผู้สูงศักดิ์ พนมมือตั้งสูงระดับศีรษะข้างซ้ายหรือขวาก็ได้

3.19 ทำพักพร้อม, รวม คำว่ามือทั้งสองข้าง ซ้อนกันด้านหน้า ตั้งแขนมาข้างหน้าระดับเอว

น้ำอ้อย แสงกระจ่าง (2540) ได้กล่าวไว้ว่า ภาษาทำนาฏศิลป์ เป็นการสื่อความหมายด้วยท่าทาง เป็นภาษาท่าที่ถ่ายทอดความหมายแทนคำพูด หรือลักษณะท่าทางบุคลิก ความรู้สึกในการสื่อสารหรือเรียกง่าย ๆ ว่าการส่งภาษามนุษย์เราใช้คำพูด (Verbal Communication)

เสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ความจริงเราส่งภาษาด้วยคำพูด ด้วยการเขียน ตัวอักษร เป็นรูปภาพ เป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ ได้มากมาย นอกจากภาษาพูดและภาษาเขียนที่ใช้อยู่เสมอแล้ว การสื่อความหมายและความรู้สึกใน

ชีวิตประจำวันยังใช้ภาษาท่าทางอีกด้วย ดังนั้น กิริยาท่าทางจึงนับเป็นภาษาส่วนหนึ่ง เช่นเดียวกับถ้อยคำที่

เปล่งเสียงเป็นคำพูดออกมาทางปาก แต่ท่าทางต่าง ๆ ที่แสดงออกมาเป็นภาษาดังกล่าวมาข้างต้นนั้น อาจ

จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. กิริยาที่ใช้แทนคำพูด เช่น การรับ ปฏิเสธ สั่ง เรียกเข้ามาหา ไป เป็นต้น
 2. เป็นกิริยาอาการหรืออริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เคารพ คลาน ฯลฯ
 3. กิริยาที่แสดงถึงอารมณ์ภายใน เช่น เสียใจ ร้องไห้ ดีใจ โกรธ โศกเศร้า รัก ยิ้ม ร่าเริง
- เรณู โกสินานนท์ (2544) ได้ให้ความหมายของภาษาท่าทางนาฏศิลป์ไว้ว่า

ท่าทางที่เลียนแบบธรรมชาตินี้อาจจำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ท่าที่ใช้แทนคำพูด เช่น ปฏิเสธ เรียก ไป มา รับ สั่ง ฯลฯ
2. ท่าแสดงกิริยาอาการหรืออริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน ฯลฯ
3. ท่าที่แสดงอารมณ์ภายใน เช่น ดีใจ เสียใจ โกรธ รัก ฯลฯ

ในการรำร่าท่าต่าง ๆ เหล่านี้ได้นำมาประกอบบทร้อง เพลงดนตรี โดยมุ่งถึงความสง่างามของลีลา ท่าร่า และจำเป็นต้องอาศัยความงามทางศิลปะเข้าช่วย วิธีการใช้ท่าทางประกอบบทร้อง บทพากย์ และเพลง ดนตรีนี้ทางนาฏศิลป์เรียกว่า การตีบทหรือการรำบท ซึ่งเปรียบได้ว่า

เป็นวิธีการอธิบายความหมายของท่าในนาฏศิลป์โดยเฉพาะหรือจะเรียกว่าภาษานาฏศิลป์ก็ได้

ถวัลย์ มาศจรัส และวรรณิ์ สมานสารกิจ (2547) ได้ให้ความหมายว่า การรำตีบท หมายถึง การแสดงกิริยาท่าทางนาฏศิลป์เสมือนเป็นภาษาพูด โดยไม่ต้องเปล่งเสียงออกมาแต่อาศัย ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย แสดงเป็นท่าทางสื่อให้ผู้ชมเข้าใจ กิริยาท่าทางที่แสดงออกมา

เป็นภาษานาฏศิลป์นี้จำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. กิริยาที่ใช้แทนคำพูด เช่น ปฏิเสธ เรียก สั่ง การรับ ฯลฯ
2. กิริยาอาการหรืออริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เคารพ ฯลฯ
3. กิริยาที่แสดงถึงอารมณ์ภายใน เช่น เสียใจ ดีใจ รัก โศกเศร้า โกรธ ฯลฯ

จากความหมายของภาษาท่าที่นักวิชาการกล่าวไว้ สรุปได้ว่า ภาษาท่าหมายถึง การปฏิบัติ ท่าทางที่แสดงถึงอารมณ์ ความรู้สึก กิริยาอาการ คำพูด คำสรรพนาม รวมถึงการเลียนแบบท่าทางของสัตว์ ด้วย

บรรณานุกรม

- ถวัลย์ มาศจรัส และวรรณิ สมานสารกิจ. (2547). *นวัตกรรมการศึกษา ชุดเอกสารประกอบการสอน นาฏศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: ชารอักษร.
- น้ำอ้อย แสงกระจ่าง. (2540). *ผลการใช้เทคนิคแม่แบบควบคู่กับการเสริมแรงแบบต่อเนื่องและการเสริมแรงแบบเว้นระยะเพื่อพัฒนาความสามารถในการรำและทัศนคติที่มีต่อวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- รัตนา มณีสิน. (2540). *สุนทรียทางนาฏศิลป์ไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- เรณู โกลีนานนท์. (2535). *รำไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2540). *นาฏศิลป์ไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2544). *นาฏยศัพท์ ภาษาทำนาฏศิลป์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วัลลิกา วัฒนวันยู. (2549). *การสร้างบทเรียนวีดิทัศน์เรื่อง ภาษาท่า กลุ่มสาระนาฏศิลป์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดกรุงเทพมหานคร*. ปรินญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาเทคโนโลยีทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วิวัฒน์ เพชรศรี. (2552). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ของผู้เรียนในระดับช่วงชั้นที่ 2*. คุยฎิพนธ์การศึกษาคุยฎิบัณฑิต, สาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศุมาลี สุวรรณแสง. (ม.ป.ป.). *วรรณกรรมละครไทย*. กรุงเทพฯ: มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- สุมิตร เทพวงษ์. (2540). *นาฏศิลป์ไทย: นาฏศิลป์สำหรับครูประถม - อุดมศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2547). *สารานุกรม ระบาย รำ ฟ้อน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- _____. (2548). *นาฏศิลป์ไทยสำหรับครูประถมศึกษาและมัธยม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- อมรา กล้าเจริญ. (2535). *วิธีสอนนาฏศิลป์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

